

Leiden – Antwerpen –{Brugge} – Paris

Mallet-Stevens tussen Parijs en Nederland

Het Centre Georges Pompidou organiseerde dit voorjaar een grote retrospectieve betreffende het oeuvre van architect Robert Mallet-Stevens (1886-1945). Naar aanleiding hiervan verscheen het boek "L'Oeuvre complète" (1). Het vorige naslagwerk over het oeuvre verscheen in 1980 (2). Ongeveer gelijktijdig met de expositie in Parijs publiceerde Richard Klein een grondig studiewerk met als onderwerp de Villa Cavrois (1925-1932) in Croix nabij Lille, een sleutelwerk in het oeuvre van de architect (3). De samenstellers van de expositie en de auteurs van de publicaties konden geen beroep doen op een archief, dit werd na zijn dood in 1945 vernietigd. Een nauwkeurige reconstructie van zijn leven en werk was een bijzondere moeilijke aangelegenheid.

Meestal wordt zijn naam in de rij geplaatst met Perret, Lurçat en Le Corbusier. Het gebouwde oeuvre van Mallet-Stevens is beperkt in tijd, van 1921 tot 1940, amper twintig jaar. Tussen Le Corbusiers eerste werk, Villa Fallet uit 1905, en zijn laatste projecten ligt maar liefst 60 jaar. In het boek "L'Oeuvre complète" wordt uitvoerig ingegaan op de plaats die zijn tijdsgenoten hem gaven. Theo Van Doesburg typeerde de persoon en het werk van deze Franse architect als volgt: " De verscheidenheid bij Mallet-Stevens heeft een esthetische, decoratieve grond..... Hij is een *illusionist*, dat wil zeggen gaat van een vooropgestelde, optische vormschoonheid uit. Hij is estheet, decorativist en daarom een minder gewetensvol architect dan bijvoorbeeld Scharoun of Mies van der Rohe. Verdient bij Mallet-Stevens de indeling der woonruimten, de verzorging der details, geprezen te worden, het geheel mist eenheid, 'module'. Deze verbrokkeling is het gevolg der 'fantasie' bij het bouwen " (4). Ook andere tijdsgenoten zoals Philip Johnson, Siegfried Giedion en J.J.P. Oud hadden veel kritische bedenkingen, zij beschouwen zijn werk van secundair belang voor de ontwikkeling van de moderne architectuur. De soort opdrachten heeft er zeker toe bijgedragen om hem een plaats te geven als een 'dandy architect', een ontwerper van twee "nieuwe kastelen" voor de zeer begoede burgerij, Villa Noailles et Villa Cavrois, en dit in een tijd waarin de sociale dimensie van huisvesting een prioriteit kreeg toebedeeld in het architectuurdebat.

In het leven van Mallet-Stevens zijn er een aantal belangrijke scharniermomenten, momenten waar het werk een andere richting inslaat. Het jaar 1922 is een dergelijk moment van intense transformatie. Het is de start van zijn eerste bouwverf, het kasteel voor de modeontwerper Paul Poiret (1921-1923). Het wordt echter een pijnlijk, ontgoochelend begin. Poiret gaat in falen en de ruwbouw wordt niet verder afgewerkt. In 1922 verschijnt de publicatie "Une Cité Moderne", een bundeling van zijn tekeningen die hij sinds 1917 had gemaakt. In deze reeks is de invloed van de Wiener Secession prominent aanwezig.

Eveneens in 1922 maakt hij twee ontwerpen: "Pavillon de l'Aéro-Club", gepresenteerd op het Salon d'Automme en een "Maison de Campagne" in Marnes-la-Coquette (5). Aurélien Lemonnier merkt hierbij op: " le projet préfigure avec une certaine exubérance le vocabulaire formel de Mallet-Stevens, dont la Villa de 1924 marquera l'étape la plus aboutie » (6). In de periode 1920-1923 ontwerpt hij verschillende filmdecors, o.a. in 1923 voor de film *L'inhumaine* van Marcel L'Herbier. Een foto van de maquette verwijst direct naar een plastische compositie, een grote verwantschap met Vantongerloo.

De volumetri van "Maison de Campagne" uit 1922 bezit een grote verwantschap met de ruimtelijke sculpturen van de Nederlandse De Stijl beweging. In "L'Oeuvre complète" plaatst Frédéric Migayrou vier beelden naast elkaar: een sculptuur / relief van Hoffmann uit 1902, een trappaal van Robert van T'Hoff uit 1918, een volumecompositie van Georges Vantongerloo uit 1919 en een project voor een monument in gewapend beton van Theo Van Doesburg uit 1919 (7). Migayrou verwijst ook naar pagina 508 uit "Die Neue Architektur und ihre Folgen", een uitgave van Wasmuth waarop bovenaan het ontwerp voor een woning met atelier staat (Van Doesburg & Van Eesteren) en onderaan het ontwerp voor een villa door Mallet-Stevens uit 1924. De montage van deze pagina insinueert dat het tweede het gevolg is van het eerste!

In verschillende publicaties wordt verwezen naar de legendarische expositie van De Stijl groep in Parijs, van 15 oktober tot 15 november 1923 in de Galerie "L'Effort Moderne" van Leonce Rosenberg (8). De presentatie veroorzaakte een schokgolf door de artistieke wereld van Parijs. De cruciale vraag is op welke wijze Mallet-Stevens in Parijs de ontwerpen van de Nederlandse Stijlbeweging heeft leren kennen vóór de tentoonstelling van 1923. Wanneer heeft Mallet-Stevens het werk van De Stijl en Van Doesburg leren kennen? In de catalogus verwijst Jean-François Archieri naar twee artikels verschenen in de *Gazette des sept arts*, respectievelijk in januari en februari 1923. Daarin is Mallet-Stevens vol lof over Van Doesburg en schrijft hij het volgende: "Chiattonne, Van Doesburg, Jeanneret, Oud, Sant'Elia à l'étranger ont une même conception de l'architecture nouvelle" (9).

Classique-Baroque-Moderne

In december 1918 schreef Van Doesburg in Leiden de tekst "Klassiek-Barok-Modern". Dit was ook de titel van de lezing die Van Doesburg gaf op 13 februari 1920 te Antwerpen in aanwezigheid van Georges Vantongerloo (10). Voor deze manifestatie werden zelfs twee affiches ontworpen (11). Begin 1921 verscheen deze tekst bij de Antwerpse uitgeverij "De Sikkell"; het was een co-editie met Leonce Rosenberg uit Parijs. Van deze publicatie is er een Nederlandstalige en Franstalige versie. In het uitvoerig studiewerk "De Stijl et l'architecture à Paris"

vermelden Yve-Alain Bois & Nancy Troy : « Galerie de L'Effort Moderne est le distributeur pour la France de *Classique-Baroque-Moderne*, le livre qu'il vient de publier à Anvers en français et en flamand » (12). In feite was de galerie meer dan een « distributeur », zij was mede-uitgever. In de Franse versie staat het adres van Leonce Rosenberg op de kaft: éditeur d'art, 19, rue de La Baume, Paris, VIII. Juist onder de titel en de naam van Theo Van Doesburg staat de ronde logo van de uitgeverij "De Sikkel", een ontwerp van Paul Joostens (1889-1960) uit 1919, het jaar van de oprichting van de uitgeverij (13). Op het eerste gezicht lijkt het alsof de logo iets te maken heeft de titel of de persoon van Van Doesburg.

Naast een interessante tekst van 30 pagina's bevat het boekje 17 afbeeldingen die achteraan zijn gegroepeerd. Een overzicht van de keuze van afbeeldingen is erg boeiend. Hoe selecteerde hij de beelden? Is er bepaalde volgorde van belang? De eerste illustratie zijn twee werken van Vantongerloo "Deux Plastiques" uit 1919. De schrijfwijze van de kunstenaar is echter in twee woorden: Van Tongerloo. Een interessant detail is dat de afmetingen en de verhouding tussen de twee foto's in dit boekje identiek zijn aan deze van de eerste publicatie in het tijdschrift *De Stijl* (nr. 2 / 1919). De cliché van het tijdschrift werd opnieuw gebruikt voor deze uitgave. Dit is misschien de reden waarom van Doesburg gekozen heeft voor deze twee werken uit 1919 en niet voor "Compostion émanante de l'ovoïde" van Vantongerloo uit 1918. Deze sculptuur uit 1918 bezit kleuren terwijl de twee werken uit 1919 enkel in wit gips waren uitgevoerd. Men kan zich de vraag stellen of Van Doesburg niet opzettelijk dit werk uit 1918 minder wilde benadrukken om daarmee zijn inbreng in het verhaal kleur / sculptuur te versterken.

Deze "twee plastieken" krijgen vlug de status van de ware iconen van de moderne beeldhouwkunst. Naast werken van leden van *De Stijl* zoals Mondriaan, Van Doesburg, Huzar, Oud en Van 't Hoff zijn er ook ontwerpen van de Italianen Chiattonne (Station pour T.S.F) en Sant Elia (Batiment, 1914) opgenomen. Ook een werk van Frank Lloyd Wright werd door Van Doesburg gekozen, namelijk Unity Church in Chicago. De meest onverwachte keuze is afbeelding 12, het interieur van een grote fabriekshal. De laatste afbeelding (nr. 17) is de Rietveld zetel, echter in natuurhout zonder kleurtoevoeging.

Op de laatste pagina van het tekstgedeelte staat vermeld dat deze uitgave op 25 januari 1921 werd gedrukt in Brugge "par l'imprimerie Sainte Catherine, quai St. Pierre, 11, Bruges, Belgique". Aangezien dit boekje begin 1921 in Brugge werd gedrukt zal deze publicatie in het voorjaar van 1921 verkrijgbaar zijn geweest in de galerij Rosenberg in Parijs. Het is zeker niet toevallig dat Mallet-Stevens in *Gazette des sept arts* begin 1923 de namen vermeldt van Chiattonne en Sant Elia, juist de twee Italianen die Van Doesburg met een afbeelding opnam in zijn boekje verschenen bij Leonce Rosenberg.

Ongetwijfeld zal het werk van Vantongerloo indruk op Mallet-Stevens hebben gemaakt en direct de plasticiteit van zijn ontwerpen in 1923 hebben beïnvloed. In de recente catalogus betreffende Mallet-Stevens wordt deze kleine, maar uiterst belangrijke publicatie Van Doesburg over het hoofd gezien.

Ook is het mogelijk dat Mallet-Stevens de publicatie "L' art et son avenir", uitgegeven bij De Sikkel in Antwerpen (14). Daarin verscheen de tekst uit 1919 " L'Évolution de l'art sculptural" waarin Vantongerloo met illustraties zijn ontwikkeling verduidelijkt.

Wendingen Nederland / Paris

Een tweede band met Nederland heeft te maken met het tijdschrift Wendingen. In 1925 schrijft Mallet-Stevens een artikel over het werk van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright. Zijn tekst "Frank Lloyd Wright et l'architecture nouvelle" verschijnt in nr.6 van Wendingen, uitgegeven in februari 1926 (15). De vraag hoe hij in contact is gekomen met de redactie van dit tijdschrift wordt in "L'oeuvre complète" niet gesteld. Kende hij Wendingen vóór 1925 en had hij reeds andere nummers in zijn bibliotheek? Via welk kanaal leerde hij dit tijdschrift kennen? Aangezien er geen inventaris bestaat van zijn bibliotheek is het enkel mogelijk een aantal hypotheses te formuleren. In 1920 publiceert Wendingen (Jaargang 3 / nr. 8 & 9) een themanummer met werk van de Weense architect Jozef Hoffmann met daarin o.a. Palais Stoclet in Brussel. Zeer waarschijnlijk was Mallet-Stevens op de hoogte van deze publicatie gezien de dichte familiale band met de Stoclet's. De architect was de neef van Adolphe Stoclet (16). De vrouw van Stoclet is Suzanne Stevens, de dochter van kunstcriticus Arthur Stevens. Robert Mallet-Stevens bracht verschillende bezoeken aan Palais Stoclet, het meesterwerk van Hoffmann, zowel tijdens de bouwfase als nadien. Dat hij door de familie Stoclet op de hoogte werd gebracht dat het Nederlands tijdschrift een themanummer heeft uitbracht is zeer waarschijnlijk, zelfs al zijn er hiervoor geen bewijzen. De band met Hoffmann gaat nog verder. Architect Gabriel Guévrekian, die in 1922 medewerker werd van Mallet-Stevens, was in 1920 werkzaam in het bureau van Hoffmann in Wenen (17). Dit is juist het jaar dat het Hoffmann nummer van Wendingen in november / december verschijnt. Men mag aannemen dat Guévrekian en Mallet-Stevens op de hoogte waren van dit Hoffmann themanummer. Misschien nam Mallet-Stevens zelfs een abonnement op dit luxueus uitgegeven blad. In september / oktober 1924 verschijnt het themanummer van Wendingen met het werk van de in Parijs wonende ontwerpster Eileen Gray en een tekst van Jean Badovici. Het is de eerste uitvoerige, internationale publicatie over het werk Gray, een initiatief dat ongetwijfeld in Parijs gekend was in de kring van architecten. Badovici was in contact met de avant-garde architecten in Parijs, met Le Corbusier en Mallet-Stevens..

Begin 1925 verschijnt het Wendingen nummer met het werk van architect Willem Marinus Dudok (1884-1974) (Jaargang 6, nr.8 / 1924). In het tweede gedeelte van dit nummer worden een aantal gerealiseerde schoolgebouwen in Hilversum gedocumenteerd. De aanleiding van het nummer is het ontwerp voor het Raadhuis in Hilversum. Het is de eerste publicatie waarin het project uitvoerig wordt gepresenteerd, een gebouw dat pas in 1931 wordt opgeleverd (18). Misschien ligt daar reeds de verklaring voor zijn grote bewondering voor deze Nederlandse bouwmeester, een waardering die een hoogtepunt zal krijgen met de bouw van Villa Cavrois nabij Lille. Indien Mallet-Stevens het Dudok nummer in handen heeft gekregen, zal ik hij zeker onder de indruk zijn geweest van de expressieve perspectieftekeningen van het Raadhuis. Vooral de plasticiteit en de massiviteit van de toren bezit en directe affiniteit met de creaties van Georges Vantongerloo of Rob Van t' Hoff. De kennismaking met het werk van Dudok situeert zich veel vroeger dan het ontstaan van Villa Cavrois (1929-1932). Men mag zelfs stellen dat een combinatie van de invloeden Vantongerloo / Dudok het oeuvre van Mallet-Stevens ingrijpend heeft bepaald, veel meer dan De Stijl architectuur.

Marc Dubois
September 2005

Noten

(1)

Olivier Cinqualbre, Frédéric Migayrou, e.a., Robert Mallet-Stevens – L'œuvre Complète, Éditions du Centre Pompidou, Paris, 2005.

(2)

Brigitte Buysens, Dominique Deshoulières, Maurice Culot, Hubert Jeanneau, Rob Mallet-Stevens architecte, Editions AAM, Bruxelles, 1980.

(3)

Richard Klein, Robert Mallet-Stevens – La Villa Cavrois, Éditions A.et J. Picard, Paris, 2005.

(4)

Theo van Doesburg, De Stijl en de Europese architectuur / De architectuuropstellen in Het Bouwbedrijf 1924-1931, Nijmegen , 1986, pp.139-141.

(5)

Het landhuis verscheen in "Le Bulletin de la vie artistique", nr.11, juni 1923.

(6)

Robert Mallet-Stevens – L'œuvre Complète, Éditions du Centre Pompidou, Paris, 2005, p.86.

(7)

Frédéric Migayrou, Une cinématique des vecteurs, in: Robert Mallet-Stevens – L'œuvre Complète, Paris, 2005, p. 33.

(8)

Yve-Alain Bois, Nancy Troy, *De Stijl et l'architecture à Paris*, in: *De Stijl et l'architecture en France*, Éditeur Pierre Mardaga, Liège-Bruxelles, 1985.

(9)

Jean-François Archieri, Theo Van Doesburg (1883-1931), in: Robert Mallet-Stevens – *L'oeuvre complète*, Paris, 2005, p. 222.

(10)

Jan Ceuleers, Georges Vantongerloo 1886-1965, Gent-Antwerpen, 1997, p.70.

(11)

Voor deze lezing ontwierp Alfons Francken een affiche. Zie: *Bouwen in Beeld*, de collectie van het architectuurarchief van de Provincie Antwerpen, 2004, p. 91.

Voor dezelfde lezing ontwierp Jozef Peeters een affiche. Zie: *Antwerpen, The New Spring*, Antwerp, 1990, p. 206.

(12)

Yve-Alain Bois, Nancy Troy, *De Stijl et l'architecture à Paris*, in: *De Stijl et l'architecture en France*, Éditeur Pierre Mardaga, Liège-Bruxelles, 1985, p. 27.

(13)

Antwerpen, The New Spring, Antwerp, 1990, p. 329.

(14)

Georges Vantongerloo, *L'art et son avenir*, Édition De Sikkel, Anvers, 1924.

Marek Wieczorek, Georges Vantongerloo, *Het heelal in de huiskamer en de Nieuwe Beelding van De Stijl – The Universe in the Living Room in the Space of De Stijl*, Utrecht, 2002.

(15)

Martijn F. Le Coultre, Ellen Lupton, Alston W. Purvis, *Wendingen : a journal for the Arts 1918-1932*, Princeton Architectural Press, New York, 2001.

(16)

Richard Klein, Robert Mallet-Stevens – *La Villa Cavrois*, Éditions A.et J. Picard, Paris, 2005, p.63.

(17)

Élisabeth Vitou, Gabriel Guévrékian 1900-1970 : *une autre architecture moderne*, Paris, 1987, pp. 19-21.

(18)

Dit themanummer verschijnt pas in November 1931. In juli 1931 verscheen eveneens een volledig nummer met als onderwerp Dudok's grootwarenhuis De Bijenkorf in Rotterdam (Jaargang 11, nr.8, 1930)